

УДК 338.439.02 (477)

Буряк Р.І.,
д-р екон. наук, професор кафедри маркетингу
та міжнародної торгівлі
Кузьменко С.В.,
канд. екон. наук, доцент кафедри адміністративного
менеджменту та зовнішньоекономічної діяльності
Національний університет біоресурсів
і природокористування України

ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Buriak R.I.,
dr.sc.(econ.), professor at the department of marketing
and international trade department,
Kuzmenko S.V.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., associate professor at the department
of administrative management and foreign economic activity,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

FOOD SECURITY OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF EURO INTEGRATION

Постановка проблеми. Підписання економічної частини «Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом» формує унікальні можливості для вітчизняного аграрного виробництва щодо завоювання нових сегментів європейського аграрного ринку. В свою чергу це потребує реструктуризації існуючих підходів до забезпечення ефективності його функціонування та гарантування продовольчої безпеки держави. Євроінтеграційні процеси потребують взаємоузгодження нормативно-правової бази регулювання аграрної сфери, підвищують конкуренцію на ринку, об'єктивно посилюють необхідність інноваційної модернізації АПК та його техніко-технологічного переоснащення, зумовлюють зростання вимог споживачів до рівня якості та безпеки продукції продовольства, вимагають наближення вітчизняних практик господарювання до стандартів передового європейського досвіду, що в сукупності посилює трансформаційні процеси та наростаючі структурні перетворення в аграрному секторі економіки. Відтак актуалізується проблема ідентифікації сучасних викликів продовольчій безпеці України та обґрунтування дієвих інструментів державної політики її зміцнення в умовах євроінтеграційних процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема вирішення продовольчої безпеки є дуже важливою, тому її теоретичні і практичні аспекти розглядаються у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених. Питанням впливу загроз на соціально-економічний розвиток України за допомогою системи індикаторів продовольчої безпеки займалися вчені Басюркіна Н.Й., Гойчук О.І., Береговий В.К., Немченко В.В., Пасхавер Б.В., Полторак А.С., Стежко Н.В., Чечель О.М. та інші. Зазначені науковці зосереджували увагу на аналізі запропонованих напрямів державної політики щодо мінімізації загроз продовольчій безпеці держави, а також забезпечення доступності, якості та безпечності продовольства для усіх верств населення. Питання щодо методичних підходів розрахунку основних індикаторів та інтегральних показників продовольчої безпеки розглядали у своїх працях Одінцов М.М., Полторак А.С., Скрипник А.В., Стариченко Є.М. та інші. Однак питання розробки дієвого механізму забезпечення продовольчої безпеки України в умовах євроінтеграції потребують додаткового дослідження.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка комплексу заходів щодо вирішення проблеми підвищення ефективності забезпечення країни продовольством, а також пошук шляхів поліпшення внутрішнього забезпечення продовольчими товарами та розширення присутності українських товаровиробників на світовому ринку агропродовольчої продукції в умовах євроінтеграції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з найважливіших проблем у сучасному світі є підвищення рівня продовольчої безпеки населення [1; 3; 5; 6; 13; 14]. На цій проблемі неодноразово акцентували увагу як політики та відомі вчені, так і провідні міжнародні організації, зокрема Організація Об'єднаних Націй (ООН). Наразі, найбільші темпи приросту населення спостерігаються у найбільш розвинутих країнах третього світу, які мають обмежені продовольчі ресурси, низьку продуктивність праці, є технологічно відсталими [4; 5; 15]. Це поглиблює і без того складну економічну ситуацію у цих країнах. У

той час, як у економічно розвинутих країнах при значно нижчих темпах приросту населення рівень споживання продуктів харчування постійно зростає, в африканських країнах третього світу (де доходи на душу населення у десятки разів менше і є проблема перенаселення), які, відповідно, мають обмежені продовольчі ресурси неминуче постає проблема голоду [12].

За таких умов у найменш розвинутих регіонах світу виробники агропродовольчої продукції не встигають збільшувати обсяги виробництва, що призводить до голоду і масової загибелі людей. Враховуючи значні темпи приросту населення планети, фізичну обмеженість площі сільськогосподарських угідь, Україна, яка входить у першу десятку найбільших світових виробників та експортерів таких важливих продовольчих ресурсів як зернові та посідає перше місце у світі за обсягами експорту соняшникової олії, має прекрасні перспективи для реалізації свого аграрного потенціалу, що сприятиме поліпшенню стану продовольчої безпеки у світі [7; 8; 9].

Продовольча безпека відноситься до найважливіших складових національної безпеки, оскільки має безпосереднє відношення до споживачів – громадян країни [2]. Проблема повного та збалансованого харчування населення України має вирішуватися, виходячи із завдання мобілізації усього ресурсного потенціалу нації для найбільш ефективної моделі інтеграції національної макросистеми в глобальний економічний простір [9; 15]. Завдання – настільки важливе і багатогранне, що є предметом постійної наукової дискусії. Однак, незважаючи на значний науковий доробок, проблеми забезпечення продовольчої безпеки в умовах євроінтеграції потребують поглибленого наукового дослідження. На це вказують перманентні кризи на вітчизняному ринку продовольства, зриви виконання міжнародних товарних угод тощо.

Проведемо порівняльний аналіз основних індикаторів продовольчої безпеки.

Щодо *індикатору достатності споживання окремого продукту*, доцільно зазначити, що у 2016 році середньодобова поживність раціону українця скотилася до рівня початку двохтисячних років. Так, за даними статистики, у минулому році в середньому українці споживали 2799 ккал на добу, або на 140 ккал менше, ніж роком раніше (табл. 1).

Таблиця 1

**Показник достатності споживання продуктів харчування
(на особу на рік; кг)**

Продукти харчування	Раціональні норми	Фактичне споживання				% дотримання раціональних норм			
		2014	2015	2016	2016 до 2014 +,-	2014	2015	2016	2016 до 2014 +,-
Хлібні продукти	101	108,5	103,2	101,0	-8	107	102	100	-7
Картопля	124	141,0	137,5	139,8	-1	114	111	113	-1
Цукор	38	36,3	35,7	33,3	-3	96	94	88	-8
Олія	13	13,1	12,3	11,6	-2	101	95	89	-12
Яйця, шт.	290	310,0	280,0	267,0	-43	107	97	92	-15
Риба та рибні продукти	20	11,1	9,0	9,6	-2	56	45	48	-7
Овочі та баштанні культури	161	163,2	160,8	163,7	1	101	100	102	0
Плоди, ягоди та виноград	90	52,3	50,9	49,7	-3	58	57	55	-3
Молокопродукти	380	222,8	209,9	209,5	-13	59	55	55	-4
М'ясопродукти	80	54,1	50,9	51,4	-3	68	64	64	-3
Добовий раціон по перерахованим продуктам									
калорійність, всього, ккал	2500	2939	2799	2742	-197	118	112	110	-8
у т.ч. продукти рослинного походження, ккал	1125	2090	2008	2007	-83	186	178	178	-7
продукти тваринного походження, ккал	1375	849	791	735	-114	62	58	53	-8

Джерело: розраховано авторами за даними Державної служби статистики України [7]

Калорійність раціону у минулому році на 10 % перевищувала встановлений критичний (пороговий) рівень для цього показника – 2500 ккал на добу [10; 11]. Варто зазначити, що в Україні спостерігається незбалансоване споживання продуктів харчування населенням. Баланс споживання основних продуктів харчування свідчить, що у 2016 р. в Україні за такими продовольчими групами, як «хліб і хлібопродукти», «картопля» та «овочі та баштанні» фактичне споживання перевищило раціональну норму.

По інших групах коефіцієнт достатності споживання був меншим одиниці. Особливо суттєве відставання відмічається по продукції тваринного походження та плодово-ягідній продукції. Так, рекомендований рівень по м'ясу забезпечено на 64%, молоку – на 55%, риби – на 48%, плодах та ягодах – на 55%.

На фоні падіння наявних реальних доходів населення, у 2016 році на 22,2% відбулося зменшення середньодушового споживання у всіх без виключення групах продовольства. Зокрема, споживання молока упродовж минулого року скоротилося на 12,9 кг, м'яса – на 3,2 кг, риби – 2,5 кг на особу на рік.

Значення індикатору добової енергетичної цінності раціону людини свідчить про низький рівень споживання продуктів тваринного походження в енергетичному раціоні населення України. У 2015 р. основну частину калорій українці споживали разом із продукцією рослинного походження (рис. 1), натомість 28,3% середньодобового раціону забезпечувалося за рахунок споживання продукції тваринного походження, що у 1,7 раза нижче за встановлений пороговий критерій (52%).

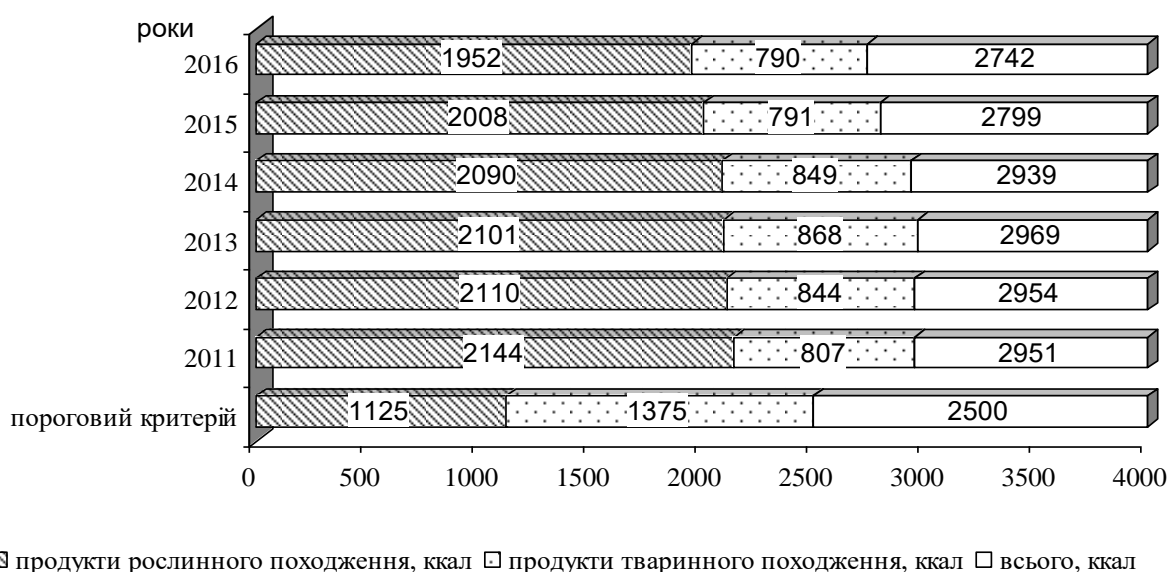

Рис. 1. Динаміка калорійності середньодобового споживання продуктів харчування населенням України у розрахунку на одну особу у 2016 р.

Джерело: побудовано авторами за даними Державної служби статистики України [7]

Індикатор щільності автомобільних доріг використовується FAO для оцінки фізичної доступності продовольства для населення. Чим вища концентрація доріг на одиницю площі, тим легше забезпечити доставку продовольства у будь-який куточок країни.

В Україні у 2016 р. на 100 км² площі припадає 28 км автодоріг з твердим покриттям та 3,6 км залізничних колій. За останніми опублікованими FAO даними, у середньому у світі на 100 км² площі припадає 25,3 км доріг з твердим покриттям та 0,9 км залізничних колій, а для розвинених країн ці показники в середньому становлять 32,7 км та 1,3 км відповідно (рис. 2).

Індикатор економічної доступності продуктів харчування. У 2016 році середньомісячні загальні сукупні витрати одного домогосподарства складала 5720,4 гривні на місяць, а сукупні споживчі витрати – 5331,5 гривні на місяць. При цьому щомісяця домогосподарством на харчування витрачалося в середньому 2944,3 гривні.

Тобто, індикатор економічної доступності становив 51,5% при його 60-ти відсотковому граничному критерії. Порівняно з 2015 роком даний показник зменшився на 1,7 відсоткових пункти. Якщо ж брати до уваги не загальні, а лише споживчі сукупні витрати домогосподарств, то частка витрат на продукти харчування склала 55,3% (у 2015 році – 58,9%).

Як видно з рис. 3, у загальній структурі витрат на продукти харчування найвищу питому вагу займали витрати на: м'ясо і м'ясопродукти – 23 % (613 грн на домогосподарство на місяць), хліб і хлібопродукти – 15 % (411 грн), молоко і молочні продукти – 13 % (346 гривень).

Питома вага витрат на харчування в Україні подекуди в 4-5 разів вище, ніж у країнах Євросоюзу. Навіть порівняно з країнами бывшего СРСР, найвища частка витрат на продовольство в українців.

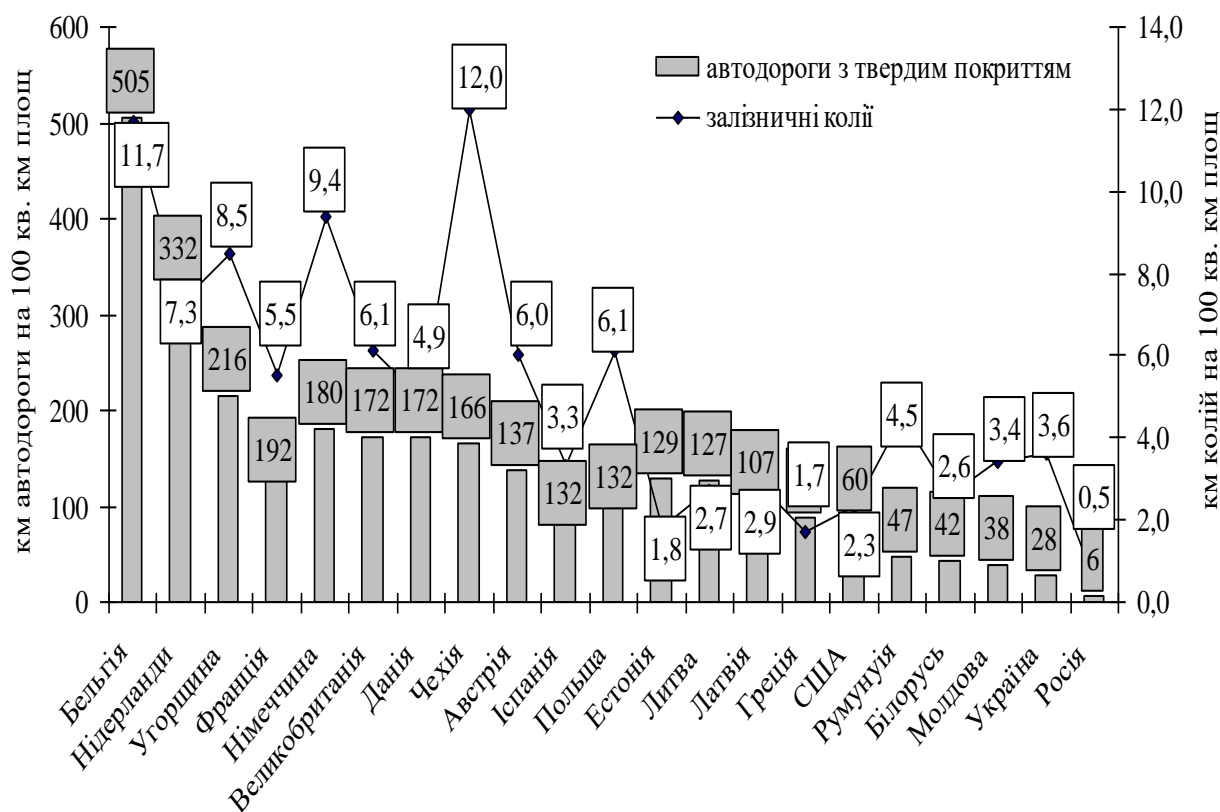

Рис. 2. Щільність автомобільних доріг в Україні та деяких країнах світу

Джерело: дані Державної служби статистики України та FAO [7; 16]

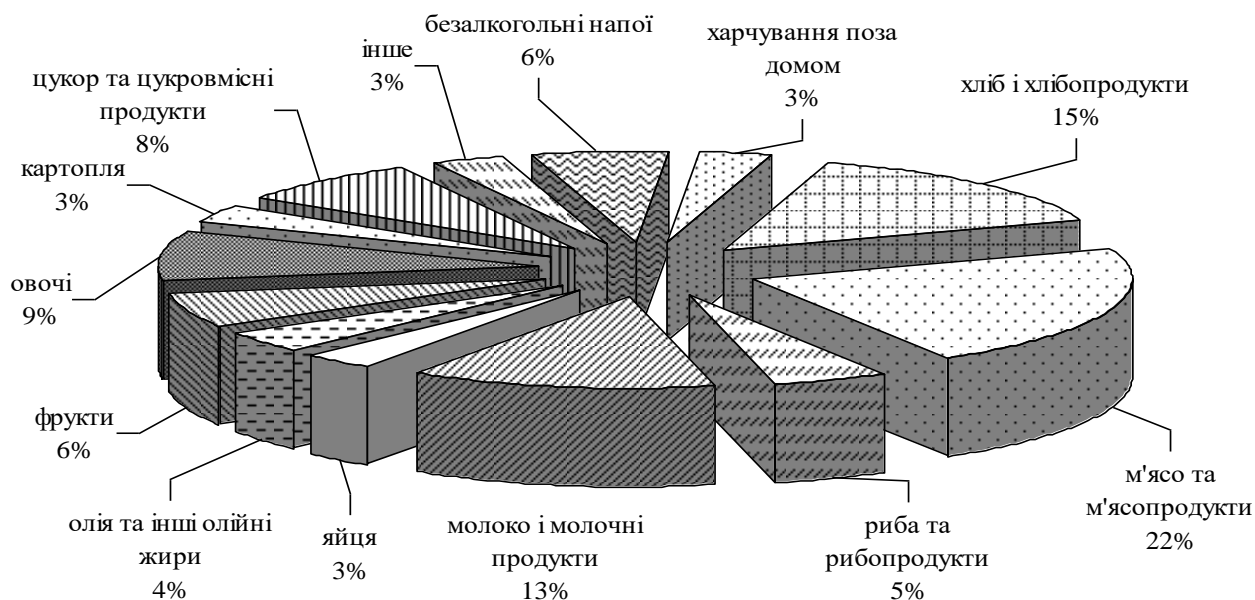

Рис. 3. Структура споживчих витрат на харчування у розрізі основних груп продовольства України у 2016 р.

Джерело: побудовано авторами за даними Державної служби статистики України [7]

У країнах ЄС витрати на харчування не перевищують 12,3% від усіх споживчих витрат, у США становлять менше 12,1% (рис. 4).

Рис. 4. Частка витрат на харчування у сукупних споживчих витратах домогосподарств у окремих країнах світу у 2016 р., %

Джерело: побудовано авторами за даними сайтів органів статистики відповідних країн [7; 16]

Індикатор диференціації вартості харчування за соціальними групами. У 2016 році 20% домогосподарств з найбільшими доходами (вищий квінтіль) в середньому витрачали на харчування 3650,14 гривні на місяць, а 20% домогосподарств з найменшими доходами (нижчий квінтіль) – 2289,53 гривні (табл. 2).

Таблиця 2

Споживання продуктів харчування у домогосподарствах за квінтільними групами залежно від розміру середньодушових еквівалентних загальних доходів (в середньому на особу, кілограмів у перерахунку на основний продукт)

	Хліб і хлібопродукти	М'ясо, м'ясопродукти	Риба і рибпродукти	Молоко, молокопродукти	Яйця, шук	Олії рослинні	Фрукти, ягоди, горіхи, виноград	Овочі і баштанні (кавуни, дині)	Цукор (включаючи цукор використаний на кондитерські цілі)	Картопля	Витрати на продукти харчування, грн./місяць	Частка витрат на харчування у споживчих витратах, %
Перший (нижчий)	7,6	3,6	1,0	14,7	17,1	1,4	2,3	7,3	2,3	6,0	2289,5	60,4
Другий	8,2	4,1	1,1	18,3	18,2	1,5	3,0	8,6	2,5	6,6	2707,1	58,1
Третій	8,4	4,6	1,2	19,5	19,6	1,5	3,3	9,3	2,7	6,8	2976,0	56,2
Четвертий	8,6	5,3	1,4	21,7	20,8	1,6	3,7	10,0	2,9	6,8	3099,4	53,8
П'ятий (вищий)	9,1	6,1	1,6	25,1	21,8	1,7	4,8	11,1	3,3	7,1	3650,1	51,0
Співвідношення між вищим та нижчим квінтільями, разів	1,2	1,7	1,7	1,7	1,3	1,3	2,1	1,5	1,4	11,2	1,6	x

Джерело: побудовано авторами за даними Державної служби статистики України [7]

Отже, коефіцієнт диференціації вартості харчування за соціальними групами становив 1,6 проти 1,5 у 2015 році. Найбільша диференціація у споживанні у межах вищого та нижчого квінтилів не один рік поспіль спостерігається по продукції тваринного походження (м'ясо, риба, молоко), а також по фруктово-ягідній групі (у 1,7–2,1 раза).

Висновки з проведеного дослідження. З огляду на визначені виклики, пріоритетними напрямами зміцнення продовольчої безпеки України в умовах євроінтеграції мають стати: удосконалення інституційного базису забезпечення продовольчої безпеки, його наближення до положень країн-членів ЄС; підвищення ефективності реалізації програмних документів надання державної підтримки в сільському господарстві; покращення галузево-суб'єктної структури виробництва сільськогосподарської продукції; розробка інструментів і стимулів трансформації господарств населення у фермерські господарства, формування механізмів запобігання подальшій концентрації земельних ресурсів у межах користування одного «кінцевого» власника; посилення захисту внутрішнього аграрного ринку, підвищення ефективності реалізації політики імпортозаміщення, стимулювання диверсифікації виробництва агропродовольчої продукції; гармонізація вітчизняних стандартів гарантування якості та безпеки продовольства з нормами ЄС, удосконалення національної системи сертифікації продуктів харчування, наближення норм виробничо-технологічних процесів в аграрному секторі економіки до європейських вимог.

Література

1. Басюркіна Н. Й. Забезпечення продовольчої безпеки в умовах трансформації економіки України. *Вісник соціально-економічних досліджень*. Вип. 29. Одеса: Вид-во ОДЕУ, 2016. С. 89-98.
2. Береговой В. К. Проблеми продовольчої безпеки України. *Економіка АПК*. 2011. № 5. С. 71-78.
3. Буряк Р. І., Кузьменко С. В. Дослідження кон'юнктури ринків агропродовольчої продукції: монографія. Київ: ЦП «Компринт», 2017. 685 с.
4. Гойчук О. І. Продовольча безпека: монографія. Житомир: Полісся, 2004. 348 с.
5. Немченко В. В., Немченко А. В. Продовольча безпека: макро- та мікроекономічний аспекти. *Економіка харчової промисловості*. 2013. № 2. С. 16-18.
6. Одинцов М. М. Моделювання факторів формування продовольчої безпеки. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=113>. (дата звернення: 18.01.2018).
7. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 18.01.2018).
8. Пасхавер Б. Й. Сучасний стан продовольчої безпеки. *Економіка АПК*. 2014. № 4. С. 5-12.
9. Полторак А. С. Комплексна оцінка сучасного стану продовольчої безпеки України. *Економічний часопис-XXI*. 2015. №7-8(2). С. 15-18.
10. Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економіки України від 02.03.2007 р. №60. URL: <http://www.uargavo.net>. (дата звернення: 18.01.2018).
11. Про продовольчу безпеку України: Закон України від 22 грудня 2011 року № 4227-IV. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF6GI01A.html. (дата звернення: 18.01.2018).
12. Скрипник А. В., Стариченко Є. М. Оптимізаційні оцінки потенційного внеску України в глобальний продовольчий потенціал. *Економіка АПК*. 2016. №4. С. 27-39.
13. Стежко Н. В. Продовольча проблема в умовах глобалізації світової економіки: монографія. Кіровоград: ТОВ «Поліграф сервіс», 2014. 356 с.
14. Чечель О.М. Державне регулювання забезпечення продовольчої безпеки. *Економіка АПК*. 2014. №8. С. 73-76.
15. The State of Food Insecurity in the World 2013. The multiple dimensions of food security. Food and Agriculture Organization of the United Nations. Rome. URL: <http://www.fao.org/publications/sofa/2016/en/> (дата звернення: 18.01.2018).

References

1. Basiurkina, N.Y. (2016), "Ensuring food security in the conditions of transformation of the Ukrainian economy", *Bulletin of socio-economic research*, no. 29, pp. 89-98.
2. Beregovuy, V.K. (2011), "Problems of food security of Ukraine", *Economy of AIC*, no. 5, pp. 71-78.
3. Buryak, R.I. and Kuzmenko, S.V. (2017), *Doslidzhennia koniunktyru runkiv ahroprodovolchoi produktsii [Research of market conditions of agro-food products]*, monograph, Komprynt, Kyiv, Ukraine, 685 p.
4. Goychuk, O.I. (2004), *Prodovolcha bezpeka [Food safety]*, monograph, Polissya, Zhytomyr, Ukraine, 348 p.
5. Nemchenko, V.V. and Nemchenko, A.V. (2013), "Food Security: Macro-Microeconomic Aspects", *The economy of the food industry*, pp.16-18.
6. Odintsov, M.M. "Modeling the factors of food security formation", available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=113> (access date January 18, 2018).
7. The official website of the State Statistics Committee of Ukraine, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (access date January 18, 2018).
8. Paskhaver, B.Y. (2014), "The current state of food security", *Economy of agroindustrial complex*,

no. 4, pp. 5-12.

9. The Verkhovna Rada of Ukraine (2011), The Law of Ukraine "On Food Safety of Ukraine", available at: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF6GI01A.html. (access date January 18, 2018).

10. Ministry of Economy of Ukraine (2007), Resolution "On Approval of the Methodology for Calculating the Level of Economic Security of Ukraine", available at: <http://www.uapravo.net>. (access date January 18, 2018).

11. Poltorak, A.S., (2015), "Comprehensive assessment of the current state of Ukraine's food security", *Economic magazine-XXI*, no. 7-8(2), pp. 15-18.

12. Skrypnyk, A.V., Starichenko E.M., (2016), "Optimization Estimates of Ukraine's Potential Contribution to the Global Food Potential", *Economy of agroindustrial complex*, no. 4, pp. 27-39.

13. Stezhko, N.V., (2014), *Prodovolcha problema v umovakh hlobalizatsii svitovoi ekonomiku* [The food problem in the conditions of globalization of the world economy], monograph, Polygraph Service, Kirovograd, Ukraine, 356 p.

14. Chechel, O.M., (2014), "State regulation of food security", *Economy of agroindustrial complex*, no. 8, pp. 73-76.

15. Food and Agriculture Organization of the United Nations (2013), The State of Food Insecurity in the World 2013, The multiple dimensions of food security. Rome, available at: <http://www.fao.org/publications/sofa/2016/en/>. (access date January 18, 2018).

Стаття надійшла до редакції 28.01.2018 р.

УДК 338.23:330.52

**Лимар В.В.,
канд. екон. наук, директор навчально-наукового
центру міжнародної освіти
Донецький національний університет
імені Василя Стуса**

КОНЦЕПТ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ У РОЗРІЗІ ЕВОЛЮЦІЇ НАУКОВИХ ШКІЛ

**Lymar V.V.,
cand.sc.(econ.), director of the educational
and scientific center of international education
Vasyl' Stus Donetsk National University**

ECONOMIC EFFECTIVENESS CONCEPT IN THE CONTEXT OF SCIENTIFIC SCHOOLS EVOLUTION

Постановка проблеми. Ефективність – це категорія, яка відображає результативність діяльності будь-якого суб'єкта чи об'єкта і є центром уваги не лише вчених – економістів, а й філософів, соціологів та істориків. Еволюція відносин між членами суспільства має довгу історію та характеризується зміною різноманітних устроїв, для яких характерні ті чи інші риси. В літературі часто поняття ефективності вивчають паралельно з поняттям справедливості, проте існує безліч наукових доказів, що ефективний розподіл лімітованих ресурсів між членами суспільства не завжди є справедливим. Так, постає проблема дослідження поняття ефективності з точки зору еволюції економічної думки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню поняття ефективності присвячено роботи як класиків економічної теорії, так і сучасних вчених. Особливу увагу в даному дослідженні присвячено роботам Сміта А. [2], Рікардо Д. [3], Менгера К. [4], Веблена Т. [5], Фрідмана М. [7] та Леонтьєва В. [8], які розробили науковий фундамент для дослідження поняття ефективності. Не менш цікавими є роботи сучасних представників економічної науки, таких як Мерзлікіна Е. [12], Вольчик В.